

УДК 316.324.8

БАРИКОВА А.А., магістрант юридичного факультету
КНУ імені Тараса Шевченка

РЕАЛІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

***Анотація.** Про правові і культуролого-філософські аспекти інформаційного суспільства, конфліктологічну взаємодію цінностей інформаційного та традиційного суспільств у контексті науково-технічного прогресу.*

***Ключові слова:** інформація, інформаційне суспільство, інформатизація, континуум, інформаційна культура, віртуалізація, діалог.*

***Аннотация.** О правовых и культуролого-философских аспектах информационного общества, конфликтологическое взаимодействие ценностей информационного и традиционного обществ в контексте научно-технического прогресса.*

***Ключевые слова:** информация, информационное общество, информатизация, континуум, информационная культура, виртуализация, диалог.*

***Summary.** About legal and cultural studies and philosophical aspects of information society, the conflict interaction of the values of the information and traditional societies in the context of scientific progress.*

***Keywords:** information, information society, informatization, continuum, information culture, virtualization, dialogue.*

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ ст. вчені прогнозували, що майбутнє. характеризуватиметься масштабними цивілізаційними зрушеннями, які стосуватимуться економічної, політичної, духовної та культурної сфер життя. Наразі ХХІ ст. можна вважати епохою інформаційного суспільства, спрямованого на проведення переорієнтації на становлення інформаційної культури.

Актуальність статті зумовлюється формуванням інформаційного суспільства у світі та здійсненням підтримки цього процесу з боку політичного керівництва держав у контексті, зокрема, Окінавської Хартії глобального інформаційного суспільства від 22.07.2000 року [1].

Проблематика інформаційного суспільства охарактеризована в роботах вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема, Д. Белл, Дж. Бенігер, З. Бжезинський, Р. Дарендорф, Д. Етціоні, М. Кастельс, М. Маклюен, Й. Масуда, Дж. Нейсбіт, Е. Тоффлер, А. Турен, А. Урсул, Ф. Феррароті та інші.

Метою статті є висвітлення проблемних питань, пов'язаних із сучасними реаліями інформаційного суспільства. Відповідно до мети вирішуються такі завдання: сформулювати сутність інформаційного суспільства; розкрити стан нормативної бази щодо питань інформаційного суспільства в Україні та за кордоном; з'ясувати питання темпорального кіберкомунікативного континууму в інформаційному суспільстві; визначити віртуалізацію інформаційного суспільства та інформатизацію сучасного суспільства, зокрема, Інтернет-спільнот.

Виклад основних положень. Наразі можна стверджувати, що впроваджуються системні зміни в структуру інформаційного суспільства в контексті соціальних, економічних, політичних, правових, культурних аспектів. Масштабність і глибина проведення відповідних змін залежать від активного сприяння органів державного управління [2, с. 166].

В останні роки розвинені країни світу визначили стратегію та тактику свого інформаційного розвитку та прийняли керівні документи (зокрема, концепції) у цій сфері суспільного життя. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки діє програма “План дій адміністрації США в галузі Національної інформаційної інфраструктури”.

У Європейському Союзі розроблено програму “Європейський шлях до інформаційного суспільства”. Наприкінці червня 2000 р. було прийнято План дій “Електронна Європа”.

На рівні країн-членів Європейського Співтовариства введено відповідне правове регулювання. Зокрема, у ФРН запроваджено програму “Шлях Німеччини до інформаційного суспільства”.

У Скандинавських країнах також наявне правове регулювання з питань становлення та розвитку інформаційного суспільства. Так, у Норвегії існують Програма становлення та переходу до інформаційного суспільства “Краще використання інформаційної технології у Норвегії” і Програма “eNorge”.

Формування відповідних норвезьких стратегії та тактики в галузі інформаційно-комунікаційних технологій було зумовлене ініціативою Європейського Союзу “Електронна Європа”. Програма “eNorge” було впроваджена в межах зазначеного вище Плану дій Європейського Співтовариства з адаптацією до умов розвитку Норвегії, що й було передусім передбачено програмою. У програмі “eNorge” уряд запланував намір досягнення мети інформаційного суспільства та суспільства знань за трьома головними вимогами, які повинні бути гарантовані: “доступ – компетенція – впевненість” [3].

У Данії діє програма “Державна програма переходу до інформаційного суспільства”, а у Швеції існують Національна стратегія становлення інформаційного суспільства Швеції та програма “Інформаційне суспільство Швеції”.

У Фінляндії запроваджено дві програми: програму “Фінський шлях до інформаційного суспільства” і, відповідно, Програму розвитку інформаційного суспільства та Стратегію розвитку інформаційного суспільства до 2015 року.

У новітній доктрині передусім досліджується проблематика континууму (процеси виникнення кіберспільнот), кіберпростір і кіберчас як топографічні та хронологічні виміри кіберспільнот.

Як стверджує Д. Афанасьєв, зараз активізується проблематика, пов’язана з методами вивчення нового комунікативного середовища, із формуванням і функціонуванням в ньому нових теоретичних конструктів, із проблемами самоідентифікації суб’єкта взаємодії, із етичними парадигмами та правилами, які виробляються в процесі їх існування [4].

У доктрині пропонується використовувати термін “темпоральний кіберкомунікативний континуум” для характеристики якісного характеру простору формування нових співтовариств. Поняття “континуум” стосується якісного вмісту з різними формами структурованості та граничними позначеннями.

Термін “темпоральність”, за Д. Афанасьєвим, враховує часову характеристику як істотну складову співіснування включених у континуум індивідів: немає особи з явними безвідносними якостями (індивіда “взагалі”), індивід є “тут-і-нині” як ініціатор конкретної взаємодії та прояв можливих соціальних інтеракцій. Соціальний процес до інформаційного рівня не фіксував темпоральність буття індивіда, яка визначала результат діяльності лише опосередковано, через його продукт (у найрозвиненішій формі – через його товарну форму). Водночас темпоральний комунікативний кіберконтинуум у межах соціального цілого “тут-і-нині” визначає саме прояв індивіда істотним для організації структур спілкування [4].

Порівняно з терміном “темпоральний кіберкомунікативний континуум” дефініція “інформаційне суспільство” є вужчим за обсягом поняттям, яке означає те, що стійка конфігурація інтеракцій соціальних спільнот є підставою соціальної поведінки конкретного індивіда.

Кіберкомунікація, на думку В. Щербини, охоплює більший спектр феноменів, включаючи в глобальному вимірі індивідуалізоване середовище взаємодії як, наприклад, спілкування з роботом-симулятором конкретної культової фігури, що не визначає “обличчя суспільства”, тобто не належить до масової комунікації [5, с. 41].

Згідно з Декларацією принципів “Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання у новому тисячолітті” (далі – Декларація) інформаційне суспільство визначається як орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток потенціалу [6], що кореспондує аналогічній дефініції за Законом України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки” (далі – Закон).

Об’єктом інформаційного суспільства за Декларацією та Законом є інформація та знання.

У Декларації вказано таких суб’єктів інформаційного суспільства [6]: “кожен” (люди – громадяни, особи без громадянства), окремі особи (очевидно, маються на увазі як фізичні, так і юридичні особи, держава в особі уповноважених органів), громади та народи. Закон визначає серед суб’єктів лише “кожного” у межах України як держави (людину – громадянина, особу без громадянства) і суспільство [7].

Змістом відносин за Декларацією є створення інформації та знань, доступ до них, користування й обмін ними [6]. Декларація також визначає межі реалізації цих правомочностей: “на підставі цілей та принципів Статуту Організації Об’єднаних Націй та з додержанням в повному обсязі та підтриманням Загальної декларації прав людини” [6].

Відповідно до Закону зміст відносин сформульовано через категорії створення та накопичування інформації та знань, вільного доступу до них, користування й обміну ними [7]. Необхідно зазначити, що спірним залишається контент правомочності накопичування та її місце в системі інших правомочностей суб’єктів інформаційного суспільства.

Причому метою першого порядку в цьому контексті, згідно з Декларацією, визначено реалізацію свого потенціалу окремими особами (очевидно, маються на увазі як фізичні, так і юридичні особи), громадами та народами, а відповідно метою другого порядку – сприяння сталому розвитку (більш доречним було б вести мову про процес розвитку дискретного та прогресивного/регресивного характеру); глобальною метою – підвищення якості життя.

Закон у цьому сенсі підходить менш виважено до відповідного питання з огляду на недоліки у визначенні суб’єктного складу інформаційного суспільства: реалізація потенціалу людиною, її особистий розвиток є метою першого порядку, сприяння суспільному розвитку є метою другого порядку, підвищення якості життя є глобальною метою.

Зараз можна вести мову про конфліктологічну взаємодію цінностей інформаційного та традиційного суспільств у контексті здійснення науково-технічного прогресу. Цінності традиційного суспільства в Україні більше пов’язані з результатом діяльності індивідів (товарною формою). Водночас цінності інформаційного суспільства пов’язані з темпоральним комунікативним кіберконтинуумом в аспекті врахування трансцендентального прояву індивіда, істотного для організації структур спілкування.

Віртуалізація сучасного суспільства пов'язана з можливістю застосування для його опису характеристик віртуального світу.

З-поміж визначених вище характеристик віртуального світу Д. Іванов виділяє умовність параметрів (штучні та змінні об'єкти); нематеріальність дії (зображений об'єкт відтворює просторово-часові характеристики поведінки речовинного об'єкта); ефемерність (свобода входу/виходу забезпечує можливість переривання та відновлення існування) [8, с. 373].

Цей парадокс можна проілюструвати за допомогою категорії симуляції, запровадженої Ж. Бодрійяром. У концепції дослідника втрата реальності – це позбавлення можливості розрізнення знака-образу та референта-реальності. Ж. Бодрійяр розрізняє чотири послідовні фази відношення між знаками та реальністю: образ є віддзеркаленням справжньої реальності; він маскує та перекидає справжню реальність; він маскує відсутність справжньої реальності; він не має ніякого зв'язку з будь-якою реальністю. Сучасність виступає як час переходу до відношення третього та четвертого порядків. Наразі знаки реального більш дієві, ніж сама реальність, а значить, присутня симуляція реальності. Соціальні інститути (ринок, держава, політичні партії, університет і т.д.) припиняють бути соціальною реальністю та модифікуються у віртуальну реальність, стають образами-симулякрами, які підміняють, але не відмінюють саму реальність [9].

По суті, термін “віртуалізація” означає заміщення реальності образом-симуляцією з задіянням логіки віртуальної реальності, зокрема, за допомогою комп'ютерної техніки.

Причому інформатизація постає як сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки (інформатизація в якості процесу за ст. 1 Закону України “Про Національну програму інформатизації” [10]; за розділом 1 Закону України “Про Концепцію Національної програми інформатизації” [11]).

По суті, інформатизація сучасного суспільства в Україні виступає як комплекс організаційних, правових, економічних, політичних, виробничих та інших процесів, пов'язаних зі створенням, впровадженням, застосуванням і розвитком комп'ютерних систем для задоволення інформаційних потреб, інтересів людини, суспільства, держави.

Наприклад, в Інтернеті проводяться віртуальні аналоги реальних соціальних інтеракцій (від міжособових комунікацій до економічного обміну та політичних трансакцій). Відбувається інтенсивне використання технологій віртуальної реальності, що характеризується заміщенням соціальної реальності її симуляціями (відбувається не тільки на рівні комп'ютеризації або користування мережею Інтернет) [12].

В українському інформаційному суспільстві простежується “незрілість” Інтернет-спільноти, соціокультурні особливості якої, як і всього суспільства, зумовлені низьким рівнем інформатизації. Така “незрілість” спричинена диспропорціями в економічному житті традиційного суспільства, поляризацією за лінією “велике місто – місто – село”, що призводять до відтворення в структурі Інтернет-спільноти чітких вертикальних диференціацій за віком, статтю, матеріальним становищем, рівнем освіти [4].

Негативний вплив на становлення розвиненого інформаційного суспільства в Україні здійснюють також нестабільність політичної ситуації в країні та на міжнародній арені, інформаційні війни, недостатній рівень розвитку контенту, що стосується

електронного урядування, он-лайн-бізнесу, фінансових операцій, дистанційної освіти тощо, наявність групи користувачів з недостатньо культурним і технічним капіталом, увага яких переважно спрямована не на інструментальні, а на розважальні та комунікативні можливості мережі.

Постає ситуація, коли одні групи населення одержують привілеї та вигоди у вигляді економії часу й зусиль на пошук і отримання інформації, товарів та послуг, підвищення кваліфікації, індивідуалізації стилю життя завдяки систематичному залученню до використання сучасних (нових, новітніх) інформаційних технологій, а інші – фізично або інтелектуально відсторонені від цих можливостей.

Нинішня ситуація стосується взаємодії кожного окремого індивіда не з речами чи інститутами, а з їхніми симуляціями. Характеристики віртуальної реальності можна застосовувати до сучасного інформаційного суспільства (нематеріальність дії, ефемерність, умовність параметрів), де за рахунок образів-симуляцій реальних вчинків чи речей можна отримати ефект відповідності соціальним нормам. На етапі постмодерну індивід за рахунок віртуальної реальності починає сприймати довкілля як ігрове середовище, усвідомлюючи керованість його параметрів і, відповідно, умовність, можливість виходу з нього.

Інформаційно-комунікативний простір інформаційного суспільства можна тлумачити як реальність, що сприяє встановленню в індивідуальній та масовій свідомості особливих ціннісно-смыслових установок [13]. При цьому в інформаційному просторі засобів масової інформації, комп'ютерної мережі тощо спостерігається суспільна й особистісна віртуалізація, незалежна від культурного середовища, в якому відбувається соціалізація людини.

Охарактеризовані вище позиції можна проілюструвати на прикладі інформаційно-комунікативного простору глобальної мережі з особливим типом людей, що наділені в реальному світі біологічною тілесністю, але у віртуальній реальності “квасісоціуму” здійснюють обмін за допомогою символічного капіталу. Спілкування через Інтернет визначається знеособленістю та можливістю конструювати та трансформувати віртуальну особистість. З одного боку, це дає простір для вільної ідентифікації: віртуальне ім'я, віртуальний статус, віртуальні звички, віртуальна культура, віртуальні чесноти та вади. З іншого боку, відбувається “втрата” – відчуження реального тіла, статусу і т.д. Інтернет виступає засобом модифікації індивіда як індивідуальної характеристики, так і соціокультурного й історичного феномена. Шляхом несвідомого формування розмитої (мінливої) власної ідентичності активні користувачі Інтернету втрачають такі атрибути особистості, як стабільну самоідентифікацію, індивідуальний стиль виконання соціальних ролей (“творчу індивідуальність”) [8, с. 412].

Висновки.

Відповідно до Декларації принципів “Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання у новому тисячолітті” інформаційне суспільство визначається як орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток потенціалу, що кореспондує аналогічній дефініції за Законом України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007– 2015 роки”. Інформаційне суспільство потрібно розуміти як умовно визначену категорію, через яку розкривається рівень комунікації людей із застосуванням сучасних (нових, новітніх) технологій створення, передачі, отримання, зберігання інформації.

Причому інформатизація сучасного суспільства в Україні виступає як комплекс організаційних, правових, економічних, політичних, виробничих та інших процесів, пов'язаних зі створенням, впровадженням, застосуванням і розвитком комп'ютерних

систем для задоволення інформаційних потреб, інтересів людини, суспільства, держави.

Роль інформації та комунікацій постає як визначальна характеристика формування та розвитку інформаційного суспільства. В умовах глобального інформаційного суспільства простежується перетворення способу життя людини в соціокультурному комунікативному просторі в напрямку віртуалізації соціальної реальності.

Наразі наявна “незрілість” інформаційного суспільства, зокрема, вітчизняної Інтернет-спільноти, спричинена диспропорціями в економічному житті традиційного суспільства, поляризацією за лінією “велике місто – місто – село”, нестабільністю політичної ситуації в країні та на міжнародній арені, інформаційними війнами, недостатнім рівнем розвитку контенту, що стосується електронного урядування, он-лайн-бізнесу, фінансових операцій, дистанційної освіти тощо, наявністю групи користувачів з недостатнім культурним і технічним капіталом, увага яких переважно спрямована не на інструментальні, а на розважальні та комунікативні можливості мережі.

Постає ситуація, коли одні групи населення одержують привілеї та вигоди у вигляді економії часу й зусиль на пошук і отримання інформації, товарів та послуг, підвищення кваліфікації, індивідуалізації стилю життя завдяки систематичному залученню до використання сучасних (нових, новітніх) інформаційних технологій, а інші – фізично або інтелектуально відсторонені від цих можливостей.

Об’єктом інформаційного суспільства є інформація та знання.

У Декларації вказано таких суб’єктів інформаційного суспільства: “кожен” (люди – громадяни, особи без громадянства), окремі особи (очевидно, маються на увазі як фізичні, так і юридичні особи, держава в особі уповноважених органів), громади та народи. Закон визначає серед суб’єктів лише “кожного” у межах України як держави (людину – громадянина, особу без громадянства) і суспільство.

Змістом відносин за Декларацією є створення інформації та знань, доступ до них, користування й обмін ними. Декларація також визначає межі реалізації цих правомочностей: “на підставі цілей та принципів Статуту Організації Об’єднаних Націй та з додержанням в повному обсязі та підтриманням Загальної декларації прав людини”. Відповідно до Закону зміст відносин сформульовано через категорії створення та накопичування інформації та знань, вільного доступу до них, користування й обміну ними. Необхідно зазначити, що спірним залишається контент правомочності накопичування та її місце в системі інших правомочностей суб’єктів інформаційного суспільства.

Метою першого порядку згідно з Декларацією визначено реалізацію свого потенціалу окремими особами (очевидно, маються на увазі як фізичні, так і юридичні особи), громадами та народами, а відповідно метою другого порядку є сприяння сталому розвитку (більш доречним було б вести мову про процес розвитку дискретного та прогресивного/регресивного характеру); глобальною метою – підвищення якості життя. Закон у цьому сенсі підходить менш виважено до відповідного питання з огляду на недоліки у визначенні суб’єктного складу інформаційного суспільства: реалізація потенціалу людиною, її особистий розвиток є метою першого порядку, сприяння суспільному розвитку є метою другого порядку, підвищення якості життя є глобальною метою.

Використана література

1. Окинавская хартия глобального информационного общества // Дипломатический вестник. – 2000. – № 8. – С. 51-56.
2. Шаповал О.В. Розробка національних стратегій інформаційного розвитку – пріоритет сучасності // Нова парадигма. – 2004. – Вип. 38. – С. 166-172.

3. Norge (2001). Midtveisrapport for eNorge. – Режим доступу : [//www.odin.dep.no/nhd/norsk/publ/rapporter/024101-990023/index-dok000-b-n-a.html](http://www.odin.dep.no/nhd/norsk/publ/rapporter/024101-990023/index-dok000-b-n-a.html)
4. Афанасьев Д. Роль Интернет-мережєвих спільнот у становленні інформаційного суспільства в Україні // Віче. – 2010. – № 2. – С. 2-4.
5. Щербина В.Н. Сетевые сообщества в ракурсе социологического анализа. Опыт рефлексии становления “киберкоммуникативного континуума” / В.Н. Щербина. – Запорожье : Просвіта, Бердянський педагогический институт, 2001. – 228 с.
6. Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання у новому тисячолітті : Декларація принципів ООН від 12.12.03 р. // Офіційний портал Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c57
7. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки : Закон України від 09.01.07 р. № 537-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.
8. Иванов Д. Общество как виртуальная реальность // Информационное общество : СПб.-М., 2004. – С. 355-427.
9. Baudrillard Jean In the Shadow of the Silent Majorities, or, The End of the Social and Other Essays / Translated by Paul Foss, John Johnson and Paul Patton. – New York: Semiotext(e), 1983. – 128 p.
10. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 04.02.98 р. № 74/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27-28. – Ст. 181.
11. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 04.02.98 р. № 75/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27-28. – Ст. 182.
12. Даніл’ян В.О. Глобальне інформаційне суспільство: культура і людина // Філософські обрії. – (Науково-теоретичний часопис Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України та Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка). – К.-Полтава, 2005. – Вип. 14. – С. 67-79.
13. Астафьева О.Н. Многообразие моделей этнокультурной идентичности в современном информационно коммуникативном пространстве / О.Н. Астафьева. – Режим доступа : [//www.rsl.ru/rumchten/doclad/1452004821.doc](http://www.rsl.ru/rumchten/doclad/1452004821.doc)

~~~~~ * * * ~~~~~